

Arki löytyy arkistosta: arkistot ja niiden käyttö käännöstutkimuksessa

Outi Paloposki
Turun yliopisto

Abstract

To write about past translators, we need to rely on archival material. This article sets out to look at Finnish archives and how they can be used in translation research to produce a microhistory of translators and translations. Archives are first discussed on a more general level and examples are then given to illustrate the different aspects of translators' lives that become visible through archival study. The examples are from different archives and by different translators and are based on previous research of the present author. The aim is, thus, to give an overview of the aspects that a microhistory of translators and translations might consist of, rather than present an in-depth study of one single translator. The examples have been chosen to shed light on the Finnish translators' working decisions and practices but also on their friendships, hardships, family matters and joys. The material used consists of letters, notes and manuscripts.

Keywords: archives, manuscripts, correspondence, translating into Finnish

Avainsanat: arkistot, käsikirjoitukset, kirjekokoelmat, suomentaminen

1 Johdannoksi

Käsittelen tässä artikkelissa arkistoja ja niiden käyttöä käännöstutkimuksessa. Arkistoaineistot ovat hyödyllisiä, kun halutaan tietoja kääntäjistä, heidän elämästään ja työstään. Artikkelissa pyrin sekä valottamaan arkistojen luonnetta ja sisältöjä että antamaan katsauksenomaisesti esimerkkejä oman tutkimustyöni pohjalta siitä, mitä kaikkea arkistoista voi löytää. Näiden esimerkkien tarkoitus on avata arkistojen ehkä suljetuksi koettua maailmaa ja kertoa, kuinka konkreettisia tietoja kääntäjien elämästä arkistot kätkevät sisälleen.

Arkistoja käyttävät – historioitsijoiden lisäksi – myös esimerkiksi kirjallisuuden- ja kielentutkijat. Myös minkä tahansa alan omasta historiasta kiinnostuneelle tutkijalle arkistot ovat tärkeitä, olipa kyseessä insinööriprofession tai kasvatustieteen synty Suomessa. Kääntämisen tutkijalle arkistoaineisto avaa monenlaisia polkuja menneeseen, sekä itse käännöksiin että myös kääntäjien elämään: työn ja uran vaiheisiin, työtovereiden kanssa tehtyyn yhteistyöhön, kääntämisen pulmakohtiin ja eettisiin pohdintoihin, työvälineisiin ja muuhun arkeen ja juhlaankin. Kääntämisen ja kääntäjien mikrohistoria – kääntäjiin toimijoina ja yksittäisinä henkilöinä kohdistuva tutkimus, pikemminkin kuin laajojen institutionaalisten kehysten tarkastelu – onkin viime aikoina ollut kiinnostuksen kohteena sekä Suomessa että muualla (mikrohistoriasta kääntämisen tutkimuksessa ks. Adamo 2006).

Suomen sanat *arki* ja *arkisto* ovat häkellyttävän lähellä toisiaan. Niillä on kuitenkin erilaiset etymologiset tarinat. Suomen kielen *arki* on vanha germaaninen laina ja tarkoittaa juhlan tai muun pyhäpäivän vastakohtaa: esimerkiksi islannin sana *arg* merkitsee edelleen työtä ja vaivaa. Karjalan kielessä *kyse* on paastottomasta päivästä. (Häkkinen 2004, s.v. *arki*). *Arkisto* puolestaan tuli suomen kieleen vuonna 1853, jolloin sanan otti käyttöön Antero Warelius. Kirjaimellisesti *arkisto* tarkoittaa paikkaa, jossa on paljon arkkeja eli asiakirjoja. Suomen *arki* ja ruotsin *ark* puolestaan tulevat latinan sanasta *arcus*, joka tarkoittaa kaarta, kirjoitusalusena käytettyä taivutettua pergamenttilevyä. (Häkkinen 2004, s.v. *arkisto*). Kääntäjien *arki* onkin usein täyttynyt arkeista, jotka sitten ovat tavalla tai toisella päätyneet erilaisiin arkistoihin. Tutkimusmatkamme suuntaa nyt niihin, etsimään jälkiä kääntäjien arjesta.

Luvussa kaksi esittelen arkistojen käytön peruseriaatteita sekä tarkastelen erilaisia arkistoja hyödyntäneitä tutkimuksia erityisesti käännöstieteessä ja pohdin, miten arkistoaineistoja on tutkimuksessa käsitelty. Kolmannessa luvussa siirryn esimerkkeihin, jotka nousevat omasta tutkimuksestani ja jotka valottavat kääntäjän työn ja elämän eri puolia. Lopuksi kokoan yhteen arkistotutkimuksen antia.

2 Arkistot, arkistoaineistot ja kääntämisen tutkimus

2.1 Mikä on arkisto?

Sanan *arkisto* merkityksiä selvittävät kirjallisuudentutkijat Elsi Hyttinen ja Katri Kivilaakso (2010: 7–8) arkistotutkimusta käsittelevän teoksensa johdannossa. Arkistolla tarkoitetaan ensinnäkin materiaalia: kirjoituksia, kuvia ja muuta tietoa, joista arkisto koostuu. Sen lisäksi *arkisto*-sana tarkoittaa arkistolaitosta, instituutiota joka huolehtii arkistoaineistosta. *Arkisto* tarkoittaa myös konkreettisesti arkistorakennusta. Neljäs merkitys on filosofinen ja abstrakti, ja sen kautta voi foucault’laisittain tarkastella ”sanomisen ja kirjoittamisen mahdollisuuksia määrittävä[ä] systeemi[ä]” (Hyttinen ja Kivilaakso 2010: 8).

Arkistoja on monenlaisia. Suomessa virallisen kansallisen arkistolaitoksen (Kansallisarkisto, KA ja sen alaisuudessa maakunta-arkistot) lisäksi erilaisilla instituutioilla on omat arkistonsa: puolustusvoimat, kirkko, yliopistot, järjestöt ja yritykset arkistivat (jo arkistolain perusteellakin) toimintaansa liittyviä tärkeitä dokumentteja.

Itse arkistotyön periaatteisiin ja käytäntöihin ei tässä liiemmin puututa. Niihin on olemassa kattavia lähteitä, ja esimerkiksi Kansallisarkiston verkkosivuilla on selostettu arkistolaitoksen toimintaa. Arkistojen ja aineistojen löytämistä helpottaa VAKKA-arkistotietokanta. Se on Kansallisarkiston ja maakunta-arkistojen yhteinen kokoelmätietokanta, jota voi käyttää tiedonhakuun ja arkistoaineistojen paikantamiseen (VAKKA 2014). Toinen arkistoihin perehdyttävä verkkosivusto on Arkistojen portti, eri arkistojen yhdessä kehittämä ja ylläpitämä verkkopalvelu, josta saa apua paperimuotoisten ja digitoitujen aineistojen käyttöön (Arkistojen portti 2014).

Hyvä perehdytys lähdekritiikkiin on Markkola (2008), ja arkistotutkimuksen periaatteista voi lukea esimerkiksi teoksesta Hyttinen ja Kivilaakso (toim. 2010). Erityisesti kirjeaineistoihin ja niihin liittyviin eettisiin ja muihin pohdintoihin johdattelevat Leskelä-Kärki ym. (toim. 2011) ja Nordlund (2013). Hyttinen (2008) kuvaa oivaltavasti arkistotyöskentelyä salapoliisityönä.

Se, miten tieto päätyy arkistoon, on yleensä melko sattumanvaraista. Hyttinen ja Kivilaakso (2010: 8–9, 10, 12) kuvaavat historiantutkijoiden hyvin tuntemaa seikkaa: arkistot eivät koskaan ole täydellisiä. Arkistot ovat yleensä jonkun tai joidenkin henkilöiden sopimien periaatteiden mukaan koottuja, mutta ne saattavat myös koostua sattumalta yhteen päätyneistä papereista. Arkistoissa voi olla esimerkiksi ullakoilta löytyneitä ja järjestämättömiä kokonaisuuksia.¹ Arkistot ovat usein hajallaan: yhden henkilön kirjeitä ja papereita saattaa olla useissa paikoissa jopa eri mantereilla. Esimerkiksi Englannissa onkin pyritty kokoamaan tietoja ja voimavaroja hajallaan olevien arkistoaineistojen tuomiseksi tutkijoiden tietoon (ks. Diasporic Archives 2014). Arkistointiin liittyvät käsityksetkin muuttuvat ajan mukana. Arkistoista ei löydy viimeistä totuutta, eikä edes kovin selväsanaista tai -rajaista käsitystä niistä tapahtumista ja ajatuksista, joiden merkkeinä arkistodokumentit ovat. Arkistoaineistojen perusteella syntyvä kertomus luodaan vasta tutkijan pöydällä, ja pohdinta ja kontekstualisointi ovat niitä työkaluja, joiden avulla tutkija tätä kertomusta kehittelee.

2.2 Arkistot kääntämisen tutkimuksessa

Jeremy Munday (2013, 2014) on viime aikoina kirjoittanut arkistotyön merkityksestä kääntämisen tutkimuksessa, erityisesti tutkittaessa kääntäjän päätöksentekoa – siis käänösprosessia. Mundayn mielestä arkistoja on hyödynnetty aivan liian vähän (Munday 2013: 125; 2014: 64). Mundayn käsitykseen arkistojen tärkeydestä on helppo yhtyä; sen sijaan on vaikeampi vakuuttua siitä, että kääntämisen tutkijat olisivat jotenkin erityisen vähän tarttuneet arkistoaineistoihin. Arkistoja on kääntämisenkin tutkimuksessa hyödynnetty hyvin monenlaisiin tutkimuksiin ja useilla maailmankolkilla. Näköharha saattaa johtua siitä, että Munday ei kenties ole tullut huomanneeksi muuta kuin englanniksi käännetyn kirjallisuuden tutkimusta. Tosin myös englanninkieliset tutkijat ovat hyödyntäneet arkistoja, mutta heidän aineistonsa ovat usein olleet muunkielisiä, mikä ehkä edelleen on akateemisessa maailmassa yksi marginaaliin johtavista tekijöistä.

Arkistoaineisto on oma maailmansa, ja kuten kaikissa työskentelymetodeissa, myös arkistojen käytössä on omat ongelmansa. Kuten aiemmin totesin, arkistoista löytyvä aineisto on usein sattumanvaraista. Tämä pätee etenkin kääntäjiin, jotka ovat usein melko näkymättömiä tai piilossa muiden ammattinimikkeiden takana. Tietojen sattumanvaraisuuteen ja saatavuusongelmiin on kiinnitetty huomiota käänöstieteessä

¹ Yksi kuuluisimmista esimerkeistä lienee Ferdinand de Saussuren käsikirjoitus, joka löytyi hänen kotinsa piharakennuksesta Genevessä yli kahdeksankymmentä vuotta Saussuren kuoleman jälkeen. Käsikirjoitus on julkaistu ja käännetty englanniksi, ks. kustantajan (Oxford University Press) teostiedot osoitteessa <http://ukcatalogue.oup.com/product/9780199261444.do>. Omassa tutkimuksessani olen käyttänyt paljon Samuli Suomalaisen (1850–1907) arkistoa, joka löytyi 1960-luvulla Kuopiosta ja on nykyisin Kansalliskirjastossa.

muutenkin: Anthony Pym (2009: 32) toteaa, että vaikka Espanjassa tilanne saattaa arkistojen kohdalla olla parempi kuin monessa muussa paikassa, tieto yksittäisestä kääntäjistä on kuitenkin usein kiven takana. Esimerkiksi kun Pym itse tutki katalaaninkielistä kääntäjää ja runoilijaa Fernando Maristanya (1883–1924), tämän henkilöhahmon piirtyminen esiin tutkimuksen kuluessa ja aineistojen löytyessä tuntui Pymistä miltei kadonneen haudan löytymiseltä. Daniel Simeoni (2007) puolestaan koki enimmäkseen pettymystä jäljittäessään 1700-luvulla elänyttä italialaista Domenico Valentinia, joka oli kääntänyt Shakespearea. Simeonin turhautuminen on käsinkosketeltavaa:

It is the treatment of posterity, i.e. by the ensuing scholarly tradition that need be questioned. In Valentini's case, Chair of ecclesiastical history as he was, all his personal papers disappeared. As a result, much of the data has been lost. Or it has remained hidden, preserved haphazardly, mostly in the form of brief allusions to his whereabouts and his often extraordinarily whimsical decisions, in copies of letters by his better-known contemporaries, addressed to third parties, copies hardly legible that had been quickly drafted by some famous figure prior to mailing his correspondence, only to keep a trace of his precious messages which, he must have anticipated, would be of interest to future generations. (Simeoni 2007: 199–200)

Valentinin tapaus ei ole poikkeus, mutta on vaikea myöskään kuvitella sellaista arkistointikäytäntöä, joka onnistuisi tallentamaan kaiken merkittävän. Kuten todettua, sekä arkistointikäytänteet että käsitykset siitä, mikä on merkittävää ja säilyttämisen arvoista, muuttuvat.

Arkistoja on näistä vaikeuksista huolimatta kuitenkin käännöstutkimuksessakin käytetty useiden erilaisten aiheiden tutkimiseen. Arkistoja ovat käyttäneet erityisesti sensuurin tutkijat, jotka ovat perehtyneet sensuuriviranomaisten kirjeisiin, pöytäkirjoihin, lausuntoihin ja painolupa-asiakirjoihin (ks. esim. Rundle 2000, Thomson-Wohlgemuth 2009). Myös kustantamojen arkistot saattavat kertoa sensuuriviranomaisten toimenpiteistä, teosten julkaisuluvista ja itesesensuurista. Arkistoaineistojen avulla voi vastata myös moniin muihin kääntämiseen liittyviin tutkimuskysymyksiin. Larry Walker (valmisteilla) selvittää väitöskirjassaan kustantamoaineiston perusteella japanilaisen kirjallisuuden välittymistä Yhdysvaltoihin. Nike Pokorn (2012) on tarkastellut kommunistipuolueen arkistoja nykyisessä Sloveniassa tutkiessaan lastenkirjallisuuden uudelleenkäännöspolitiikkaa, Katiliina Gielen (2013) kääntäjän ja kustantajan tyylinäkemyksiä ja niiden eroja 1930-luvun Virossa. Michaela Wolfen (2012) laaja tutkimus Habsburgien ajan käännöstoiminnasta perustuu osin arkistoaineistoihin. Itse olen tarkastellut muun muassa suomentajan toimintaa sensuuriviranomaisena 1830-luvulla Kansallisarkistossa säilytettävien sensuurikomitean pöytäkirjojen perusteella (Paloposki 2010), suomentajien päätöksentekoa ja toimivaltaa 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alkupuolella Samuli Suomalaisen ja Juhani Konkan henkilöarkistojen perusteella (Paloposki 2009) ja kääntäjien työnkuvaa 1800-luvun jälkipuoliskolla Edlundin kustantamokirjeenvaihdon perusteella (Paloposki 2013).

Kääntämisen ja tulkkauksen tutkija voi hyödyntää eri tahojen kokoamia arkistoja. Esimerkiksi sota-ajan käännöskulttuurin tutkijat ovat käyttäneet puolustusvoimien arkistoja (Kujamäki 2011, Syrjänen 2014). Uskonnolliset painotuotteet kuuluivat Ruotsin ja Venäjän vallan aikana kirkollisen sensuurin piiriin, joten kirkon arkistoista on mahdollista etsiä uskonnollisten käännösten sensuuriin liittyvää tietoa. Kääntämisen tutkijat voivat sensuuria tarkastellessaan myös tukeutua teologian ja historian alalla

tehtyihin esityksiin, esimerkiksi kirkollista sensuuria tarkastelleeseen Silfverhuthiin (1977) tai kirjahistoriaa ja kirjasensuuria selvittäneeseen Hakapäähän (2008). Yritysten arkistoista olisi mahdollista etsiä käännös- ja tulkkaustoimintaan liittyviä tietoja, joskin ne voivat olla niin piilossa (merkittyinä muun kuin kääntämisen ja tulkkauksen alle), että työ saattaa olla hankalaa. Yritysarkeistoja ovat myös kustantajien arkistot, ja kääntäjien ja kustantajien välinen kirjeenvaihto onkin se puoli arkistotutkimusta, joka kenties parhaiten tunnetaan. Henkilöarkistoissa kääntäjien kirjeenvaihtoa on säilytteillä ainakin Kansalliskirjastossa (entinen Helsingin yliopiston pääkirjasto), Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa ja Svenska Litteratursällskapetissa sekä Åbo Akademin kirjastossa. Yksittäisten kääntäjien kohdalla kannattaa aina selvittää VAKKA-tietokannan avulla, löytyisikö kirjeenvaihtoa tai muita papereita jostain (muusta) arkistosta. Taustatietoja saa myös eri kustantamojen historioista, joita on kirjoitettu runsaasti.

Kääntäminen on usein aiemmin ollut yksi työ tai rooli muiden joukossa, ja kääntäjiä kohtaan onkin tunnettu kiinnostusta yli tieteenalarajojen. Suomenkielisen kirjallisuuden muotoutumisessa ja ulkomaisen kirjallisuuden välittymisessä kääntäjät ovat olleet avainasemassa, samoin kirjakielen kehittämisen ja standardoinnin eri vaiheissa. Tietokirjallisuuden suomentajien kirjeitä 1800-luvulta ovat kieli-ideologioihin keskittyneessä hankkeessa tutkineet fennisti Kaarina Pitkänen-Heikkilä (2010), joka tutkii kääntäjän roolia terminmuodostajana, ja Taru Nordlund (valmisteilla), joka tarkastelee kielellisten normien eksplikointia ja muotoutumista. Irmeli Pääkkönen (1998) on toimittanut ja julkaissut kirjana pioneerisuomentajan ja ensimmäisen suomen kielen lehtorin Carl Niclas Keckmanin kirjeenvaihdon. Kirjallisuudentutkija Hanna Karhu (2010) puolestaan käyttää käsikirjoitusaineistoa (siihen kuuluvine lippusineen ja lappusineen) etsiessään yhtymäkohtia Otto Mannisen suomennostyön ja runoilijantyön välillä. Karhun metodi on geneettinen kritiikki (ks. esim. Van Hulle 2004), jota kirjallisuudentutkijat erityisesti tekstikritiikin saralla ovat käyttäneet, myös käännösten tutkimukseen.² Eri käännösversioiden vertailua ja tarkastajien kommentteja on tarkastellut myös Erkki Sironen (2007) Otto Mannisen Homeros-suomennoksen käsikirjoitusten perusteella.

Kovin monia käännöskäsikirjoituksia ei valitettavasti ole arkistoissa säilynyt; olisikin hyödyllistä, että joku ottaisi kartoittaakseen käsikirjoitusten määrää ja sijaintia pohjaksi niihin keskittyvälle tutkimukselle. Todennäköisimmin säilyneet käsikirjoitukset ovat sellaisten henkilöiden kädenjälkeä, jotka ovat keränneet arvostusta yli taiteen rajojen ja joiden papereita on muutenkin pidetty arkistoinnissa arvoisina (esimerkiksi Otto Manninen, Paavo Cajander, Joel Lehtonen). Aivan oma lukunsa on WSOY:n 2000-luvun suurhanke, Shakespearen draamojen uudelleenääntäminen, jonka yhteydessä aineistot arkistoitiin ja luovutettiin tutkimuskäyttöön (ks. Siponkoski 2014).

² Tekstikritiikki (engl. Textual Studies) on tutkimussuunta, jossa pyritään tekstin varhaisvaiheiden kautta luomaan valoa tekstien syntyprosessiin ja sen monimuotoisuuteen. Tekstikritiikin ja filologisen tutkimuksen eroista ks. esim. Van Hulle (2004: 2–3, 21). Tekstikriittisestä tutkimuksesta kiinnostuneille on Suomessa oma Variantti-verkosto (<http://www.finlit.fi/fi/tutkimus/tutkimusverkostot/variantti-tekstikritiikin-ja-tieteellisten-editioiden-tutkijaverkosto#.VBFwzygR9E4>).

3 Kääntäjän työ ja sen reunaehdot arkistojen valossa

”Kääntäjä” historiallisena kategoriana on erilainen ja ehkä myös hieman vaikeammin hahmotettavissa kuin millaisena nykypäivän asiantuntijakääntäjä koulutuksen ja siihen liittyvän tutkimuksen valossa näyttäytyy. Kuten edellä totesin, kääntäminen oli useimmille sitä työtä tekevistä vain yksi rooli tai tehtävä muiden joukossa; näin Suomessakin pitkälle 1900-luvulle. Niin ollen etsiessämme kääntäjää vaikkapa 1800-luvun arkistoaineistojen joukosta meidän on ensin tiedettävä, ketkä käänsivät. Tunnettujen nimien lisäksi meidän on etsittävä monialaisia kirjakielen ja kirjallisuuden toimijoita, joiden yhtenä toimenkuvana kääntäminen oli.³ Emme siis välttämättä voi aloittaa kääntäjästä (niin kuin Anthony Pym [2009: 30] esittää), vaan meidän on ensin identifioitava, mitä on käännetty, siis löydettävä käännetyt tekstit. Niiden perusteella voidaan sitten lähteä etsimään arkistoaineistoa. Koska tunnetuimmat kääntäjinäkin toimineet henkilöt ovat muutoinkin saaneet julkisuutta ja olleet tutkimuksen kohteina (kuten edellä mainitut kirjailija-kääntäjät), on toivottavaa, että myös tuntemattomampien kääntäjän tointa harjoittaneiden kynäkäyttäjien arkistoja löytyisi – ja niille tutkijoita.

Tässä luvussa menen itse asian ytimeen, kääntäjän työhön ja elämään arkistoaineiston valossa. Käsittelen erilaisten aineistojen avulla seuraavia seikkoja: miten kääntäjä on valinnut ne teokset, jotka hän suomentaa (luku 3.1), miten käänösprosessi on edennyt (3.2), toisten tekemien käänösten korjaaminen (3.3), kääntäjien muut työt ja toimet (3.4), kääntämisen reunaehdot (3.5) sekä kääntäjän elämä kohokohtineen ja murheineen (3.6). Tuon esille myös, miten arkistoista saattaa löytyä vastauksia kääntäjäarvoituksiin (3.7).

3.1 Käännöstyön aloittaminen ja kääntämiseen liittyvä kirjeenvaihto

Kääntäjäksi on päädytty monenlaisista syistä, ja näitä syitä kirjeenvaihtoaineisto osaltaan avaa. Muiden muassa suomentajina 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella toimineiden Krohnin sisarusten kirjeenvaihtoa tutkinut kulttuurihistorioitsija Maarit Leskelä-Kärki (2006: 97, 118–119) nostaa esille taloudellisen tilanteen mutta myös harjoituksen omaa kirjailijan ammattia varten ja käännettävän kirjallisuuden henkilökohtaisen puhuttelevuuden.

Kääntäjien lähettämässä kirjeissä on toisinaan työn valitsemiseen ja aloittamiseen liittyviä hyvinkin yksityiskohtaisia ehdotuksia ja kuvauksia, samoin julkaisutekniset seikat ovat saaneet huomiota. Kirjeenvaihdon perusteella voi esimerkiksi joskus jopa laskea, miten usein kääntäjät ovat toimineet käännettävän kirjallisuuden esilukijoina ja suosittelijoina. Samuli Suomalainen suositteli teoksia käännettäviksi erityisesti Otavalle mutta välillä myös muille kustantajille (Paloposki 2009). Jalo Kaliman arkistossa on kirje, jonka myötä hän palautti Otavalle arvioimiaan venäläisiä teoksia. Ne eivät hänen mielestään soveltuneet suomennettaviksi poliittisen vivahteensa takia; kiinnostavasti kirjeessä tulevat esiin myös monikielisyyteen ja kielenvaihteluun liittyvät hankaluudet,

³ Tässä artikkelissa keskityn erityisesti kauno- ja tietokirjallisuuden kääntäjiin ja heidän työhönsä ja elämäänsä. Suomessa sellaisten instituutioiden kuin Senaatin, postilaitoksen, rautateitten ja yksityisten yritysten käännöstoiminta on laajalti kartoittamatonta ja ansaitsisi oman tutkimuksensa.

kun Kalima toteaa teosten ukrainalais- ja kaukasialaistaustaisten henkilöiden ääntämyksen olevan mahdotonta suomentaa (SKS/KIA, kirjearkisto, kirje 436: 61). Muutamaa vuosikymmentä myöhemmin Juhani Konkka suositteli käännettäviä teoksia ensin Tammelle ja WSOY:lle ja sitten Otavalle. Kirjeessään WSOY:n kirjalliselle johtajalle Eino E. Suolahdelle 8.11.1955 Konkka suositteli Vera Panovan *Serjozaa* ja lähetti suomennosnäytteen. Konkkan mielestä teos kannattaisi ”napata”, ennen kuin muut kustantajat kerkeävät. *Serjoza* ilmestyikin WSOY:ltä 1958; kirja tuli koululaispainoksena tutuksi suomalaisille koululaisille monien vuosien ajan. Konkka seurasi ja selosti kustantajille sekä vanhaa venäläistä ja armenialaista että modernia neuvostokirjallisuutta.

3.2 Käännösten käsikirjoitukset

Edellä viittasin jo Otto Mannisen säilyneisiin käsikirjoituksiin. Toinen kääntäjä, jolta on säilynyt runsaasti arkistomateriaalia, on Paavo Cajander (1846–1913). Hän oli 1800-luvun tuotteliaimpia suomentajia: juuri hän teki aikoinaan suururakan suomentaessaan Shakespearen draamat ensimmäistä kertaa, ja tämän lisäksi hän käänsi suuren joukon sekä suomenruotsalaista että muunkielistä ja -maalaista kirjallisuutta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkistossa (KIA) säilytetään joitain Cajanderin käsikirjoituksia, joiden joukossa on *Hamlet*-suomennos. *Hamlet* oli ensimmäinen Cajanderin Shakespeare-suomennoksista. Hän oli itse tarjoutunut suomentamaan sen (ks. SKS:n pöytäkirja 3.4.1878, *Suomi* II: 13, s. 376–377) ja vuoden kestäneen harkinnan jälkeen SKS otti suomennoksen kustannettavaksi.⁴ Käännös julkaistiin vuonna 1879, ja sen aikalaisvastaanotto oli hyvin kiittävä.

Kirjallisuusarkistossa säilytettävä *Hamletin* käsikirjoitus on kirjoitettu käsin vihkoon. Cajander on käyttänyt kahta palstaa: hän on kirjoittanut käännöksen vasemmalle palstalle ja tehnyt korjaukset oikealle. Käsikirjoitus on sitten kirjoitettu puhtaaksi toiseen vihkoon. Käsikirjoituksen ja sen versioiden tutkimus antaa tietoa Cajanderin poetiikasta ja metriikan tajusta sekä sanavalintojen pohtimisesta. Samanlainen käsikirjoitus on arkistossa myös esimerkiksi *Vänrikki Stoolin tarinoista*, josta Cajander teki yhtenäistetyn version. Kuuluisaa kohtausta, jossa Sandels aterioi Partalassa sodan melskeen lähetessä, on Cajander miettinyt monin muunnoksin:

- (1) Teit' olen ~~ma~~ tänne ma pyytänyt
Hyvä pastori, lohtapa nyt
- Ma teit' olen
- Olen teitä mä tänne
- Mä teit' olen tänne

⁴ Vaikka Cajander oli jo tuolloin saanut kiitosta suomentajana (myös SKS:lta), ei Shakespearen draamojen kaltainen suurtyö ollut mikään pikku asia päätettäväksi. Cajanderin ehdotusta ei käsitelty Seuran kuukausittaisissa kokouksissa huhtikuun 1878 jälkeen ennen kuin marraskuussa, ja silloinkin päätös jätettiin ehdolliseksi: ”[P]äätti Seura tähän hankkeeseen ryhtyä, niin että eri sarja, jonka nimeksi ehdoteltiin 'Shakespearen Dramoja' vähitellen painatettaisiin ja aloitettaisiin Hamletista, jos sen suomennos tarkastettuna hyväksi katsottaisiin ja tekiän kanssa hinnasta sovittaisiin.” Keväällä 1879 runoustoimikunta tarkasti *Hamletin*, jonka jälkeen painatus pääsi käyntiin. Ks. *Suomi* II:13.

Julkaistu versio kuuluu:

Olen tänne teitä ma käskettänyt
Hyvä pastori, lohtapa nyt

Tässä käsikirjoitusesimerkissä oli kyseessä oman tekstin editointi. Vielä harvinaisempia arkistolöytöjä olisivat sellaiset käsikirjoitukset, joissa olisi muiden toimijoiden (kustantajan edustajan, suomentajakollegoiden) kommentteja tai korjausehdotuksia; sellaisia, joihin Sironen (ks. luku 2.3) Mannisen tapauksessa viittaa. Tuoreessa väitöskirjassaan Nestori Siponkoski (2014) on tutkinut tällaista (nyky)aineistoa WSOY:n Shakespeare-uudelleensuomennoshankkeesta; hänkin toteaa aineiston harvinaisuuden (emt.: 48; käännöstekstien toimittamisesta ks. myös Mäntynen 2012).

3.3 Muiden työn korjaaminen

Yksi mahdollinen kääntäjän toimenkuva on toisten suomennosten korjailu tai muokkaus, ja tällaisista onkin useita mainintoja kääntäjien kirjeenvaihdossa. Työ ei aina ole korjailijalle maistunut. Niinpä Joel Lehtonen kirjoittaa Lagerlöf-suomennoksen korjailusta hieman nihkeästi, ja Aatto Suppanen (1855–1898), toinen ahkera suomentaja, puolestaan toteaa korjailutyöstä kustantajalleen Werner Söderströmille (28.3.1893) seuraavaa: ”Pakosta olen sitäkin tehnyt, kun ei ole parempaa työtä ollut, mutta kerrassaan kuolettavaa se on ja sitä paitsi viepi kaksi vertaa aikaa kuin jos itse suomentaisin”.⁵ Vielä 1962 Juhani Konkka kirjoittaa WSOY:lle samaan sävyyn: ”Paljon helpompaa olisi ollut kääntää se kokonaan uudelleen” (SKS/KIA, Konkan arkisto, kirje WSOY:lle 19.10.1962).

Käsikirjoitusversioita, joissa olisi toisen korjaajan merkintöjä, ei toistaiseksi ole 1800-luvulta tullut vastaan; lähinnä tällaista aineistoa on Samuli Suomalaisen *Laatokka*-lehden toimittajana maaseutukirjeisiin tekemät korjaukset (aineisto on Kansallisarkistossa Suomalaisen henkilöarkistossa). Kyseessä ei ollut käännösten korjailu vaan kirjoittajien kirjakieleen puuttuminen, mutta oletettavasti muutosten pohjalla ovat korjaajan kirjakielinäkemykset, joiden voidaan ajatella pätevän myös suomennostyössä. Kääntäjän näkemyksiä kirjakielestä voi siis tarkastella tällaisenkin aineiston avulla. Asiasisältöön liittyviä korjauksia ei tietenkään voi verrata tällaisiin tapauksiin.

3.4 Kääntäjien muut työt

Arkistoaineistosta saattaa löytyä monenlaista muuhun työhön viittaavaa dokumenttia. Esimerkiksi Otto Mannisen arkistossa (SKS/KIA) on tallessa Mannisen käsikirjoituksia luennoista, joita hän piti kääntämisestä yliopistolla (ei päiväystä):

- (2) Jotta tulos, ~~olisi tyydyttävä~~ tulokinnan saavuttama lähiarvo, olisi tyydyttävä, on ensinnäkin välttämättömänä ehtona, että käännettävä teksti on täydelleen oikein oivallettu ja

⁵ Kiitän tässä artikkelissa käytetyistä Suppasen kirjesitaateista Susanna Saarikiveä, joka kävi läpi Aatto Suppasen kirjeenvaihtoa WSOY:n arkistossa pro gradu -tutkielmaansa varten (2005).

omaksuttu, niin ettei siihen jää käsitykseen jää mitään aukkoja, epäselvyyksiä tai väärinkäsityksiä.

Lehtimiehen työhön liittyvät arkistoaineistot mainitsin jo Samuli Suomalaisen kohdalla. Muut työt saattavat liittyä kääntämiseen (kuten Mannisen luento), mutta kyse voi olla myös aatteellisesta tai ihanteellisesta pyrkimyksestä, kuten usein sanomalehtityössä, tai sitten taloudellisesta pakosta. Aatto Suppanen kirjoittaa Werner Söderströmille 4.10.1892:

- (3) Et varmaankaan tiedä että olen jo syysk. alusta asti ollut Kansallispankissa, ja tämän kuun alusta olen nyt vakinaisesti sinne asettunut, joten luultavasti tulen vastaiseksi jäämäänkin pankkimieheksi. Työtä siellä on niin kosolta, että ei paljo ole kotityöstä [so. käänöksistä] puhuttakaan.

Kääntäjän muut työt saattoivat siis olla omasta käännöstyöstä kumpuavia ja sitä hyödyntäviä tehtäviä ja toimia tai sitten käännöstyön vaihtoehto. Töiden yhdistäminen oli mosaiikkia ja joskus kamppailua ajan kanssa.

3.5 Työn reunaehdot

Kääntäjä tarvitsee monia asioita työssään, ja monet seikat myös työtä rajoittavat. Ajan puute on yksi usein eteen tuleva ongelma, mikä on varsin ymmärrettävää, kun tietää, miten monia muitakin tehtäviä kääntäjillä oli. Yksi työskenteli Kansallispankissa, toinen seminaarinlehtorina, kolmas oli kansakoulunopettaja. Itse suomennostyö, kun sitä tehtiin, vaati usein apuneuvoja, joita oli monenlaisia. Työtä helpottavista ja mahdollistavista nikseistä ja välineistä osa liittyi tiedonhakuun ja erilaisten paralleeli- ja aputekstien sekä asiantuntija-avun käyttöön, osa oli teknisempiä välineitä. Samuli Suomalainen kirjoitti kustantajalleen ja kirjakauppoihin kysellen lähde- ja rinnakkaisteoksia, Aatto Suppanen päätti ostaa kirjoituskoneen. Siinä tarkoituksessa hän pyysi (14.10.1892) Werner Söderströmiä takaajaksi, koska käteistä hänellä ei ollut: ”Arvattavasti kreivi Mannerheim⁶ mielellään antaisi ’på afbetalning’, vaikka en tuota vielä ole kysynyt”. Myöhemmin (24.11.1892) Suppanen kirjoittikin riemuissaan Söderströmille:

- (4) Kyllä sitä nyt valmistuu käännöstäkin, kun koneella kirjoittaminen ei rasita juuri ollenkaan; istun joka ilta kello 12:teen, vaikka koko päivän olenkin pankissa ja välistä on sielläkin työtä runsaasti. Sitä paitsi alkaa koneen käyttäminen sujua jotenkin nopeaan, että tuskin kynällä saisinkaan sen vertaa valmista joutuisuuteenkaan nähden. Kun nyt tulet Helsinkiin, niin pistäydyppe meillä edes katsomassa, miten tällaisella koneella soitellaan.

Sopimuksissa kustantajien kanssa asetettiin työlle raamit ja rajoja ja määritettiin suomennospalkkioita ja muita käännökseen liittyviä asioita. Kirjeenvaihdossa neuvoteltiin esimerkiksi korrehtuurin luvusta ja tietokirjallisuuden asiatarkastuksesta, jota ruvettiin 1800-luvun loppupuolella vaatimaan. Edlundin kustantamon arkiston kirjeenvaihto kuvastaa työn moninaisuutta ja sitä, miten kääntäjät neuvottelivat eri

⁶ Marsalkka Mannerheimin isä, kreivi Carl Robert Mannerheim (1835–1914) harjoitti mm. koneiden maahantuontia. Ks. Paju (2010).

työvaiheista kustantajien kanssa. Sopimukset antavat tarkan kuvan käännöstyön vaatimuksista:

- (5) Härmed förbinder jag mig att till finska öfverflytta och korrekturläsa "Tokologi, en bok för hvarje kvinna af Alice B. Stockham", mot ett honorar af fyratio (40) mark per tryckt ark svenska upplagan; då ställen förekomma där den medicinska vetenskapen gör sig gällande, komma öfverläggningar att göras med fackmän i ämnet. (A. J. Sarlin, 25.4.1898)

Alle oli kustantaja G. W. Edlund vahvistanut asian omalla nimikirjoituksellaan ("Med ofvanstående förklarar jag mig nöjd"). Ruotsinkielinen kustantaja teetätti myös runsaasti suomennoksia, ja monet kirjat ilmestyivät Edlundilta sekä suomeksi että ruotsiksi (Edlundista ks. tarkemmin Paloposki 2013).

3.6 Arkea ja juhlaa

Kustantamojen arkistoihin talletettu kirjeenvaihto on luonnollisesti lähinnä työasioihin keskittyvää, mutta näissäkin asioissa rajat olivat liukuvia. Esimerkiksi Aatto Suppasen ja Werner Söderströmin välit olivat läheiset. Henkilöarkistoissa on kirjeenvaihtoa myös ystävien kanssa, ja se valottaa toisella tavalla kääntäjän arkea ja juhlaa. Samuli Suomalainen kirjoitti Paavo Cajanderille lähestyvistä häistään ja niiden järjestelyistä ja myöhemmin, Sortavalaan muutettuaan, perheensä kuulumisista. Kun Suomalaisen kahdeksasta lapsesta kuusi oli syntynyt, Suomalainen kirjoitti Cajanderille (22.3.1887): "kuusi keikkumassa, isän kaima, nuorin keikkuu kätkyessä. Paraikaa istuu Jaakko (viides järjestyksessä) polvellani." Ystävien kesken puhuttiin myös rahahuolista ja pyydettiin ja saatiin lainaa; kerrottiin sairauksista ja muista kuulumisista.

3.7 Kääntäjäarvoituksia

Arkistoista voi joskus (ja ehkä useinkin) löytyä jotain aivan muuta kuin mitä sieltä etsitään. Tutkija saattaa vaikkapa lukea kustantajan kirjeenvaihtoa saadakseen ylipäättään tietoja suomentamisesta ja sitten törmätä aiemmin kokonaan tuntemattomaan kääntäjään tai löytää kääntäjän sellaiselle teokselle, jonka suomentajaa ei aiemmin ole tiedetty. Tiedetään esimerkiksi, että Louisa M. Alcottin *An Old-fashioned Girl* ilmestyi Suomessa jo 1800-luvulla kahtena käännöksenä, nimillä *Nuorta väkeä* (1889, kust. Edlund) ja *Tytöistä parhain* (1890, kust. WSOY), mutta vain jälkimmäisen suomentaja, Aatto Suppanen, on ollut tiedossa. Riitta Kuivasmäki (2007: 291) kertoo löytäneensä Edlundin kustantamon arkistosta A. E. Hannikaisen 10.11.1889 päiväämän kirjeen, jossa tämä kiittää kustantajalta saamansa palkkion kirjasta "An oldf. Girl".

Samankaltainen, vailla kääntäjän nimeä ollut tapaus on vuonna 1870 ilmestynyt uskonnollinen teos, Hesba Strettonin (oik. Sarah Smith) *Jessican äiti*. Samuli Suomalaisen arkistosta Kansalliskirjastosta löytyy Suomalaisen laatima ansioluettelo (s.a.), jossa hän mainitsee tämän teoksen ruotsista kääntämiensä teosten joukossa. Tässä siis on toinen kääntäjäarvoitus ratkaistu. Samalla ansioluettelon ja myös Suomalaisen kirjeenvaihdon perusteella voi päätellä jotain Samuli Suomalaisen kielitaidosta ja kielenoppimiskyvystä: englanninkieliset teokset hän suomensi aluksi ruotsin kautta, mutta siirtyi myöhemmin kääntämään suoraan englannista (tosin muunkielisiäkin käännöksiä apuna käyttäen). Merkintöjä englannin kielen opinnoista ei Suomalaisen kohdalla löydy, joten englannin hän lienee opiskellut itse myöhemmin – ei mikään

harvinainen teko tuon ajan kääntäjältä. Tällainen pienten huomioiden keräily arkistoaineistosta on vaatimattomimmillaan pienten tiedonmurusten varastoimista tulevaa varten; kattavimmillaan arkistojen ja kontekstualisoinnin avulla voi tehdä johtopäätöksiä kääntäjän työtavoista ja kääntämisen reunaehdoista.

Vielä yksi arvoitus, johon arkistoista on löytynyt lisävaloa, on Gogolin *Kuolleiden sielujen* vuoden 1939 käännöksen (kust. WSOY) tausta ja käännöksen nimimerkki J. K. Oliko päänaivaa aiheuttaneen nimimerkin takana WSOY:lle paljon työskennellyt Jalo Kalima? Mutta miksi myöhemmissä laitoksissa oli yhtäkkiä kaksi nimeä, sekä Jalo Kaliman ja Juhani Konkkan? Tutkija miettii, mikä on ollut kääntäjien työnjako, ja miksi ensimmäisessä painoksessa on vain yhdet nimikirjaimet. Viittaavatko nimikirjaimet jompaankumpaan kääntäjään, vai onko kyseessä jonkinlainen yhdistetty nimimerkki? Juhani Konkka tulee valottaneeksi asiaa useita vuosikymmeniä myöhemmin kirjeenvaihdossaan Otavan kanssa, neuvotellessaan uudesta *Kuolleiden sielujen* suomennoksesta, joka ilmestyisi vuonna 1970. Kirjeessään Otavalle helmikuussa 1969 Konkka kertoo tarkistaneensa aikoinaan Kaliman suomennoksen ja kääntäneensä osia uudelleen.

Kuolleiden sielujen tapaus on paljon monimutkaisempi suomentamis- ja tarkistamisvaiheineen ja tekstien välisine suhteineen kuin mitä tässä voidaan esittää. Pelkästään arkistoista ei kaikkia arvoituksen avaimia löydä: lisäksi on tehtävä tekstivertailuja eri painosten välillä, jolloin korjauksia ja muutoksia voidaan kartoittaa tarkemmin. Tarkempi selvittely täytyy jättää muualle (ks. esim. Paloposki ja Koskinen 2010).

Kirjeenvaihto siis saattaa auttaa tekstien syntyyn liittyviä seikkoja selvitellessä, varsinkin jos käsikirjoitusversioita ja niiden tekijätietoja ei ole. Täytyy kuitenkin muistaa, että kirjeetkään (varsinkaan usean vuosikymmenen takaisia asioita käsittelevät kirjeet) eivät tuo etemme todellisuutta sellaisena kuin se oli, vaan vain yhden kirjoittajan näkemyksen siitä. Kattavin kuva kääntämisestä ja kääntäjästä syntyy lukemalla ristiin erilaisia aineistoja: arkistojen ja itse käännösten lisäksi ainakin kirja-arviot ja toisinaan teosten esipuheet auttavat hahmottamaan kokonaiskuvaa, aikakauden yleisen kieli-, kirjallisuus- ja muun historian tuntemuksen lisäksi.

4 Lopuksi

Artikkelin tarkoitus on ollut luoda katsaus siihen, minkälaisia asioita arkistosta on mahdollista löytää ja miten ne valottavat kääntäjää henkilönä ja käännöstyötä toimintana. Erilaisten arkistolähteiden valossa voidaan tarkastella kääntäjän monipuolista työnkuvaa, joka ei aina näy minkään julkaistun aineiston kautta: esimerkiksi käännösten tarkastaminen (sekä omien että muiden) jää helposti piiloon. Käsikirjoitukset auttavat hahmottamaan käännösprosessia ja kääntäjän päätöksentekoa, ja ne antavat myös kuvaa kääntäjän poetiikasta (vrt. Cajander, esimerkki 1 edellä). Kirjeenvaihdon perusteella voi tutkia kääntäjän ja kustantajan suhteita ja työnjakoa, saada tietoa käännöspalkkioista ja erilaisten töiden etenemisestä ja niihin vaikuttavista seikoista, kuten oheiskirjallisuuden tilaamisesta ja apuvälineistä. Mikrohistoriallinen lähestymistapa antaa mahdollisuuden tarkastella ihmisten arkisia toimia ja työnkuvaa.

Arkistoaineistot ovat puutteellisia, ja esimerkiksi kirjeenvaihdosta uupuu usein toinen puoli. Suomalaisten kustantamojen varhaisessa kirjeenvaihdossa esimerkiksi kääntäjien kirjeitä näyttää säilyneen, mutta kustantajien vastauksia ei. Tutkija joutuu itse rakentamaan sillan vaillinaisten tietojen perusteella. Arkistot ovat kuitenkin aarraittoja, koska ilman niitä jäisi tämäkin puoli puuttumaan tutkimustyössä, ja yhdistelemällä useita lähteitä – arkistoja, julkaistuja käännöksiä, niistä kirjoitettuja arvioita, kääntäjien elämäkertatietoja ja yleistä ajankohdan kulttuurihistoriaa – on mahdollista saada rikas kuva menneistä kääntäjistä ja heidän työstään.

Arkistossa säilyy arkkien lisäksi arki – ja mennyttä arkea tarkastellessa tutkijankin arkikokemus kasvaa ja rikastuu.

Aineistolähteet

Cajander, Paavo. Käsikirjoituskokoelma. SKS/KIA.

Edlundska arkivet. Åbo Akademis bibliotek.

Kalima, Jalo. Kirjeet (436:61). SKS/KIA.

Konkka, Juhani. Kirjeet (kirjekokoelmat 834 ja 835). SKS/KIA.

Manninen, Otto. Käsikirjoituskokoelma. SKS/KIA.

Suomalainen, Kaarlo Kustaa Samuli. Kansalliskirjasto Coll. 394.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) pöytäkirja 3.4.1878, *Suomi* II: 13

Kirjallisuuslähteet

Adamo, Sergia 2006. *Microhistory of Translation*. Teoksessa: Georges L. Bastin & Paul Bandia (toim.) *Charting the Future of Translation History*. Ottawa: Ottawa University Press, 81–100.

Arkistojen portti 2014. <http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Etusivu> [viitattu 29.8.2014].

Diasporic Archives 2014. <http://www.diasporicarchives.com/> [viitattu 21.11.2014].

Gielen, Katiliina 2013. *Translation History in Systems. Studies on the Estonian Translational Space of the 20th Century*. Tartu: University of Tartu.

Hakapää, Jyrki 2008. *Kirjan tie lukijalle. Kirjakauppojen vakiintuminen Suomessa 1740–1860*. Helsinki: SKS.

Hulle, Dirk Van 2004. *Textual Awareness. A Genetic Study of Late Manuscripts by Joyce, Proust and Mann*. Ann Arbor, Mich.: University of Michigan Press.

Hyttinen, Elsi 2008. Tutkija arkistossa – eli kävikö Elvira Willman koskaan Pariisissa? Teoksessa: Kirsti Lempiäinen, Olli Löytty & Merja Kinnunen (toim.) *Tutkijan kirja*. Tampere: Vastapaino, 178–186.

Hyttinen, Elsi & Katri Kivilaakso 2010. Johdanto. Teoksessa: Elsi Hyttinen ja Katri Kivilaakso (toim.) *Lukemattomat sivut. Kirjallisuuden arkistot käytössä*. Helsinki: SKS, 7–18.

Hyttinen, Elsi & Katri Kivilaakso (toim.) 2010. *Lukemattomat sivut. Kirjallisuuden arkistot käytössä*. Helsinki: SKS.

Häkkinen, Kaisa 2004. *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOY.

Karhu, Hanna 2010. Ensin oli suomennos. Otto Mannisen ”Mennyt päivä” runon syntyprosessi. Teoksessa: Elsi Hyttinen ja Katri Kivilaakso (toim.) *Lukemattomat sivut: kirjallisuuden arkistot käytössä*. Helsinki: SKS, 38–59.

Kuivasmäki, Riitta 2007. ”Lainalla täytyy alottaa” – nuorisokirjallisuuden suomennokset. Teoksessa: H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.) *Suomennoskirjallisuuden historia I*. Helsinki: SKS, 280–295.

Kujamäki, Pekka 2011. Sota, käänöskulttuurit ja toimijuus. Teoksessa: Raila Hekkanen, Esa Penttilä & Nestori Siponkoski (toim.) *MikaEL – Electronic proceedings of the KäTu symposium on translation and interpreting studies 5*. Helsinki: Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto. Saatavissa: [http:// https://sktl-fi.directo.fi/@Bin/85378/Kujamaki_MikaEL2011.pdf](http://https://sktl-fi.directo.fi/@Bin/85378/Kujamaki_MikaEL2011.pdf) [viitattu 22.8.2014].

Leskelä-Kärki, Maarit 2006. *Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä 1880–1950*. Helsinki: SKS.

Leskelä-Kärki, Maarit, Anu Lahtinen ja Kirsi Vainio-Korhonen (toim.) 2011. *Kirjeet ja historiantutkimus*. Helsinki: SKS.

Markkola, Pirjo 2008. Lähdekritiikki – niin hiljaista ettei sitä huomaa. Teoksessa: Kirsti Lempiäinen, Olli Löytty ja Merja Kinnunen (toim.) *Tutkijan kirja*. Tampere: Vastapaino, 168–177.

Munday, Jeremy 2013. The Role of Archival and Manuscript Research in the Investigation of Translator Decision-making. *Target* 25:1, 125–139.

Munday, Jeremy 2014. Using Primary Sources to Produce a Microhistory of Translation and Translators. Theoretical and Methodological Concerns. *The Translator* 20:1, 64–80.

Mäntynen, Anne 2012. Kieli-ideologiat käytännössä. Sanajärjestyksen normittuminen tietokirjallisuuden suomennostyössä. *Virittäjä* 3/2012, 378–409.

Nordlund, Taru 2013. Kirjeet. Keskustelua yli ajan ja paikan. Teoksessa: Lea Laitinen ja Kati Mikkola (toim.) *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun*

Suomessa. Helsinki: SKS, 107–138.

Nordlund, Taru (valmisteilla). “Kukkaro tarvitsisi täytettä” – Suomentamisen normit ja ideologiat kääntäjien kirjeenvaihdon valossa. Teoksessa: Anne Mäntynen, Taru Nordlund & Jyrki Kalliokoski (toim.) *Suomentamisen ideologiat ja normit. Tietokirjallisuuden konventioiden muotoutuminen ja keskustelu käännösten kielestä 1800- ja 2000-luvuilla*.

Paju, Petri 2010. Carl Robert Mannerheim teknologiayrittäjänä. *Tekniikan Waiheita* 28:1, 16–27.

Paloposki, Outi 2009. Limits of Freedom. Agency, Choice and Constraints in the Work of the Translator. Teoksessa: John Milton & Paul F. Bandia (toim.) *Agents of Translation*. Amsterdam: John Benjamins, 189–208.

Paloposki, Outi 2010. Moral Issues and Individual Decisions. Translators as Censors in 19th century Finland. Teoksessa: Denise Merkle, Carol O’Sullivan, Luc van Doorslaer & Mikaela Wolf (toim.) *The Power of the Pen. Translation and Censorship in 19th Century Europe*. Berlin, Münster, Wien, Zürich, London: LIT Verlag, 265–284.

Paloposki, Outi 2013. Edlundin kustantamo. Ensimmäinen suomalainen suurlustantamo. Teoksessa: Outi Paloposki & H. K. Riikonen (toim.) *Suomennetun tietokirjallisuuden historia*. Helsinki: SKS, 57–65.

Paloposki, Outi & Kaisa Koskinen 2010. Reprocessing Texts. The Fine Line between Re translating and Revising. *Across Languages and Cultures* 11:1, 29–49.

Pitkänen-Heikkilä, Kaarina (2010). Miten 1800-luvun tietokirjojen suomennosprosessia voi tutkia? Teoksessa: Raila Hekkanen, Esa Penttilä & Nestori Siponkoski (toim.) *MikaEL* 4. Saatavissa: <https://sktl-fi.directo.fi/liitto/seminaarit/mikael-verkkojulkaisu/arkisto-archive/vol-4-2010/> [viitattu 21.11.2014].

Pokorn, Nike K. 2012. *Post-Socialist Translation Practices. Ideological Struggle in Children’s Literature*. Amsterdam: John Benjamins.

Pym, Anthony 2009. Humanizing Translation History. *Hermes* 42, 23–48. Saatavissa: http://usuaris.tinet.cat/apym/on-line/research_methods/2008_Hermes.pdf [viitattu 21.11.2014].

Pääkkönen, Irmeli (toim.) 1998. *Vaka veli veikkoseni. C. N. Keckmanin kirjeitä 1812–1838*. Helsinki: SKS.

Rundle, Christopher 2000. The Censorship of Translation in Fascist Italy. *The Translator* 6:1, 67–86.

Saarikivi, Susanna 2005. *Suomentajana 1800-luvulla. Antti Jalavan ja Aatto Suppasen näkemyksiä ja kokemuksia*. Pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto, klassillisten ja romaanisten kielten laitos, ranskan kielen kääntäminen ja tulkkaus.

Silfverhuth, Voitto 1977. *Kirkon ja keisarin sensuuri*. Helsinki: Suomen kirkko-historiallinen seura.

Simeoni, Daniel 2007. *Between Sociology and History. Method in Context and Practice*. Teoksessa: Michaela Wolf & Alexandra Fukari (toim.) *Constructing a Sociology of Translation*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 187–204.

Siponkoski, Nestori 2014. *Negotiation in Translation*. Vaasa: University of Vaasa.

Sironen, Erkki 2007. Mannisen Ilias ja Odysseia. Teoksessa: H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.) *Suomennoskirjallisuuden historia I*. Helsinki: SKS, 260–263.

Syrjänen, Niina 2014. Translation Culture in the Military. Russian-speakers in the Finnish Land Forces during the Second World War. Teoksessa: Tamara Južnič, Kaisa Koskinen & Nike Pokorn (toim.) *New Horizons in Translation Research and Education 2*. Publications of the University of Eastern Finland, Reports and Studies in Education, Humanities and Theology 10. Joensuu: University of Eastern Finland. Saatavissa: http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1657-0/urn_isbn_978-952-61-1657-0.pdf [viitattu 24.11.2014].

Thomson-Wohlgemuth, Gaby 2009. *Translation under State Control. Books for Young People in the German Democratic Republic*. London & New York: Routledge.

VAKKA 2014. Saatavissa: <http://www.narc.fi:8080/VakkaWWW/EtuSivu.action> [viitattu 29.8.2014].

Walker, Larry (valmisteilla). Väitöskirjakäsikirjoitus japanilaisen kirjallisuuden kääntämisen vaiheista Yhdysvalloissa. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Wolf, Michaela 2012. *Die vielsprachige Seele Kakaniens. Übersetzen und Dolmetschen in der Habsburgermonarchie 1848 bis 1918*. Wien & Köln & Weimar: Böhlau.

Kirjoittajan esittely ja yhteystiedot

Outi Paloposki toimii Turun yliopiston englannin kielen professorina, erityisalana kääntäminen ja tulkkaus. Hänen tutkimusaiheitaan ovat kääntämisen historia, viime aikoina erityisesti suomentajien työ ja sen muutokset 1800-luvulla sekä uudelleenkäännökset. Kääntämisen tutkimuksen metodologia ja sen opettaminen ovat lähellä hänen sydäntään.

Sähköpostiosoite: outi.paloposki@utu.fi